

Základný príjem namiesto byrokracie spojenej so žiadosťami a špiclováním

Werner W. Götz

Žiaden súdny človek nespochybňuje, že starí, chorí, duševne alebo telesne postihnutí ľudia majú nárok na pomoc, na materiálnu podporu a solidaritu spoločnosti. Takúto pomoc nikto nespochybňuje ani v prípade ľudí, ktorí krátkodobo alebo dlhodobo nenájdu žiadnu platenú prácu. Avšak celý náš dnešný systém sociálneho zabezpečenia stojí na dvoch myšlienkových pilieroch. Po prvé, dávky môžu dostávať iba ľudia, ktorí z nejakého dôvodu nemôžu dosiahnuť vlastný príjem alebo nevlastnia žiaden majetok. Keďže príčiny toho môžu byť rôzne, má len to zdanlivo jasný princíp za následok obrovské množstvo neprehľadných sociálnych transferov. Od detských prídavkov, študentskej podpory cez príspevok na bývanie, poistenie v nezamestnanosti, zdravotné a úrazové poistenie, po dôchodok, poistenie opatery v starobe a príspevok na pohreb - viac ako 720 miliárd eur, približne 30% nášho HDP, prelievame rok čo o rok cez viac ako sto rôznych inštitúcií a rozpočtov.

Po druhé, pokúšame sa predovšetkým argumentom „nedostatku peňazí“ stále častejšie zabrániť ľuďom v prístupe k tomuto neustále sa zväčšujúcemu počtu „hrncov“. Považujeme za správne, ak štát, ktorý chce vo forme transferov a daňových zvýhodnení prerozdeľovať stále viac peňazí, úzkostlivo a nákladne skúma nároky ľudí na takéto zvýhodnenia.

Človek ani nemusí mať zlé skúsenosti s nemeckou byrokraciou, by získal dojem, že sa neustále rozrastá a točí v kruhu. Neustále zneprehľadňovanie jej štruktúr, jej čoraz „kafkovskejšie“ nariadenia a čoraz záhadnejší slovník posilňuje v občani dojem, že je tejto byrokracii bezmocne vydaný napospas. Stále väčšie množstvo predpisov však vedie k vzrastajúcej svojvôli a nadmernej túžbe všetko regulovať a organizovať, až kým systém úplne neskolabuje.

Snaha vyriešiť každý jednotlivý prípad spravodlivo zákonom, vyhláškou a predpisom mení sa nakoniec na svoj opak - na vzrastajúcu nespravodlivosť. Na zamedzenie toho, aby ľudia s trochou peňazí na konte, skromnou životnou úrovňou a životným partnerom s priemerným príjmom „žili na náklady solidárneho spoločenstva“, musia sa ľudia podrobovať nie len ponížujúcim, do istej miery intímny vypočúvaniam a škandalóznemu špicľovaniu, ale nakoniec musia zrušiť aj svoju malú životnú poisťku, či predať ojazdené auto, aby sa konečne mohli zaradiť do zástupu prijímateľov podpory.

Táto porážka ľudskej dôstojnosti je spojená s menom manažéra Volkswagenu, ktorý zo svojej funkcie musel odstúpiť pre podozrenie z korupcie [Peter Hartz, odsúdený podmienene na dva roky s finančnou pokutou - pozn. prekl. J. Hartz IV nie je nič iné, ako šikanovanie občana štátom a vo svojich dôsledkoch porovnateľné s verejným trestom. Zamestnávajúci poberateľov podpory Hartz IV na rôznych nezmyselne konštruovaných pracovných miestach a pracovných praxiach je ponížujúce a bizarné. Takéto odrazu razantné počínanie tzv. sociálneho štátu na mňa pôsobí ako bezmocná odozva na neriešiteľnosť problému nezamestnanosti. Jednotlivé návrhy sú stále scestnejšie, ponížujúcejšie a vulgárnejšie. Celkovo vidíme alarmujúco neprimerané, prehnane až agresívne reakcie, ktoré situáciu v každom ohľade len zhoršujú. Štát sa sústreďuje na malé percento príživníkov, ktorí možno systém skutočne zneužívajú, ale úplne stráca zo zreteľa žalostnú, deprimovanú väčšinu dotknutých. Tak nejako vyzerá negatívna spravodlivosť konkrétneho prípadu v právnom zmysle: Pretože by teoreticky bolo možné, že, ihneď sa rýchlo vopred zapchávajú ústa, reguluje sa, konfiškujú a zakazujú. Mali by sme si položiť zásadnú otázku, či chceme ako slobodní a svojprávni občania naďalej znášať toto byrokratické poručníkovanie. Akú veľkú bublinu „zneužívania“ a „príživníctva“ chceme ešte vytvoriť? Kto si myslí, že prehánam, stačí, aby si pozrel reportáže súkromných televíznych staníc, v ktorých kamery sprevádzajú sociálnych detektívov pri ich kontrolných návštevách. Mali by sme sa spýtať, na čo vlastne toto gigantické úsilie vynakladáme? Azda naozaj na to, aby sme zabránili niekoľkým „lepšie zarábajúcim“ a „bohatým“ hľadať podporu na sociálnom úrade?

Aj pre milionárov?

Obava z toho, aby sme nezvýhodnili tých nesprávnych, je zvlášť v nás Nemcoch silno zakorenená. Preto znie

jedna z prvých námetok proti nepodmienenému základnému príjmu takto: Predsa nie je možné požadovať, aby dobre až veľmi dobre zarábajúci spoluobčania, majetní, bohatí, špekulanti, ba samotní top manažéri, milionári alebo dediči veľkých majetkov užívali rovnaké výhody ako ostatní. Nepochopiteľné a sociálne nespravodlivé sa to však zdá byť iba na prvý pohľad.

Základným pravidlom pri nepodmienenom príjme je, že nepozná žiadne výnimky, pretože je vo svojej podstate postavený na ideí rovnosti všetkých ľudí. Ak viac nebude existovať skúmanie nárokov pre chudobných, v čo dúfam, nemôže existovať ani skúmanie toho, či občan dosahuje istú majetkovú hranicu, pre ktorú nemá mať na základný príjem nárok. Okrem toho, ak by sme raz začali s výnimkami, veľmi rýchlo sa ocitneme v rovnako nevyhovujúcej situácii ako je dnes.

Človek môže mať nie najlepší pocit pri pomyslení, že i superbohatí a špičkovito zarábajúci by dostávali základný príjem. Niektorí však nemajú zlý pocit z toho, že aj oni dnes využívajú inštitút čiastky oslobodenej od dane z príjmov. Existenčné minimum je teda aj pre nich oslobodené od dane.

Ak sa má základný príjem zaviesť, musí sa od základu zmeniť aj náš daňový systém. A to natrvalo. V kapitole o dani z výdavkov a príjmov sa tejto otázke budeme venovať dôkladnejšie. Zatiaľ len toľko: Ak sa zrušia všetky dane okrem spotrebnej, môže me základný príjem chápať ako v hotovosti vyplácanú čiastku oslobodenú od dane. To, čo dnes bežný spotrebiteľ, prijímateľ podpory Hartz IV a top manažér nemusí zdaňovať, má prijímateľ základného príjmu k dispozícii vo forme oslobodenej od dane. Pre bohatých by základný príjem nebol ničím iným, ako čiastkou oslobodenou od dane, presunutou na iné miesto.

Okrem toho môžu bohatí svoj základný príjem darovať jednotlivcom alebo nadáciám a verejnoprospešným inštitúciám. Značná časť bohatstva majetných ľudí tečie už dnes späť v prospech spoločnosti. A nakoniec, prostredníctvom spotrebnej dane, ktorá by mohla byť pre určité tovary a služby stanovená výrazne vyššie, práve bohatý človek, ktorý svoj základný príjem radšej spotrebuje, ho takto odovzdá späť štátu, t.j. sociálnemu spoločenstvu. Podľa vzorca: Kto má veľa a veľa konzumuje, musí aj veľa platiť. Pred spotrebnou daňou by neunikol ani „lepší zarábajúci“ či bohatý, pretože daňové úniky a skrýše by zrušením súčasného zdaňovania výnosov automaticky zanikli.

Vzťah k mamonu by sa odstránením sociálnej tvrdosti vďaka základnému príjmu mohol značne uvoľniť. O otázke, či by bohatý mal alebo nemal dostávať základný príjem, by sa potom pravdepodobne diskutovalo s menšími vášňami. A mimochodom, z odstránenia byrokracie spojenej so žiadosťami o podporu by mali menší ošoh lepšie zarábajúci, než tí, ktorí sa dnes po nekonečnej papierovej vojne a nespočetných termínoch na úradoch nakoniec dozvedia, že sú nedostatočne chudobní a na poberanie ani tej najžalostnejšej podpory nemajú nárok.

Už som vysvetlil, prečo sa v spoločnosti založenej na priemysle a službách, kde sa dá veľmi veľa práce vykonať s rýchlejšie rastúcou produktivitou a stále menším počtom ľudí, musí klasická zárobková práca stať výnimkou. Rovnako som písal o tom, ako je v spoločnosti, založenej na úplnom vzájomnom zásobovaní s vysokým stupňom delby práce, každý z nás úplne odkázaný na prácu druhých. Oboje nás skôr či neskôr dovedie k názoru, že prácu a príjem musíme oddeliť. Avšak sotva niekto z tohto dôvodu prestane pracovať, respektíve prestane byť činný a iniciatívny. A práve preto je načasť postaviť prerozdelenie prostriedkov potrebných na minimálnu spoločenskú spoluúčasť na nový základ. To, že niektorí ľudia tieto prostriedky prechodne nevyhnutne potrebujú a iní nie, nie je žiadna skutočná námietka. Sloboda slova napokon tiež nie je iba pre novinárov. A múzeá, divadlá, opery, knižnice alebo univerzity financujeme tiež z verejných zdrojov, aj keď ich osobne využíva iba časť obyvateľov.

Už ste to prepočítali?

Treba si jasne uvedomiť, že nepodmienený základný príjem je nepodmienený v presnom zmysle slova. Neexistujú žiadne podmienky, ktoré treba splniť, aby ho človek dostal. Každý občan má naň právo bez skúmania jeho majetkových pomerov, odovzdávania osobných údajov, dodržania lehôt a bez konfliktov s úradmi. Tie dokonca možno v tichosti zrušiť a štát tak môže, podobne ako po skončení Studenej vojny získal „mierovú dividendu“, získať teraz neporovnateľne výnosnejšiu „odbyrokratizovanú“ dividendu. Ako sme už hovorili, každé tretie euro v krajine ide cez ruky správcov sociálnych transferov. Postupné zamestnanie týchto ľudí ničím zmyslupnejším, než je preverovanie a šikanovanie spoluobčanov, by ušetrilo obrovské množstvo peňazí a samo o sebe by mohlo podporiť vznik nových foriem kultúrnej a sociálnej práce.

Základný príjem by mal zaručovať viac ako len prosté existenčné minimum dnešného typu, ak nemá pôsobiť ako zamaskovaná sociálna pomoc pre všetkých. Súčasná forma nezdaniteľných čiastok a dávok podľa Hartz IV sa približuje skôr k živoreniu než k ľudsky dôstojnému životu. Spotrebný kód Spolkového štatistického úradu, na

ktorom je výpočet týchto dávok založený, je už sám o sebe „tajnou vedou“. A metóda, podľa ktorej sa vypočíta dnešných 345 eur ALG II [podpora v nezamestnanosti - *pozn. prekl.*], je viac ako pochybná. Ľudia ani netušia, že výška týchto dávok je iba výsledkom prostého administratívneho rozhodnutia na ministerstve práce a sociálnych vecí a ministerstve financií. Samotní experti v príslušných parlamentných výboroch detailne nepoznajú údaje, na základe ktorých sa tieto rozhodnutia prijímajú a rok čo rok používajú. A pokiaľ sa budú prijímať podľa finančnej situácie rozpočtu a nie na základe ľudských potrieb, cenového vývoja - životnej úrovne, nemôžeme sa čudovať, že sa situácia úplne vymyká spod kontroly. Keďže sa bez ohľadu na najchudobnejších len prispôsobuje niečo, čo už dávno nevyhovuje.

Základný príjem, ktorý si toto meno zaslúži, má výslovne zaručiť to, čo označujem ako kultúrne minimum - teda čiastku, ktorá umožní slobodu pohybu, aj keď v skromnom rozsahu, ako aj možnosť osobného rozvoja. Kultúrne minimum umožní každému zúčastňovať sa verejného a kultúrneho života, človek je totiž kultúrna bytosť.

Filozofia, ktorá stojí za ideou základného príjmu, však nie je o zabezpečení holej existencie. Existenčné zabezpečenie a kultúrne minimum sú iba základom. Umožňujú každému človeku sebarealizovať sa a rozvíjať svoj talent. Avšak právne ho k ničomu nič neviaže a už vôbec k tomu nie je donútený v zmysle pracovnej povinnosti. Voči spoločnosti má len morálny dlh. Kategorický imperatív spoločnosti s nepodmieneným základným príjmom znie: Dostávaš základný príjem a rozvíjaj svoj talent. Ukáž, čo vieš!

V posledných rokoch sa ukazuje čoraz jasnejšie, že súčasný škripajúci sociálny systém je možné udržať len v prípade, že drasticky znížime počet prijímateľov podpory. Vďaka tomu sa čoraz intenzívnejšie hovorí o alternatívach. Táto diskusia sa už dávno vymanila z izolácie akademických kruhov či politických siek a zasiahla už takmer všetky v parlamente zastúpené strany. Najväčšie problémy s myšlienkovým odklonom od sociálneho štátu v klasickej podobe má SPD [Sociálnodemokratická strana - *pozn. prekl.*] a odbory, čo neprekvapuje. Ich história a významný historický podiel na vytvorení nášho sociálneho trhového hospodárstva sú zvlášť spojené s myšlienkou práce za mzdu ako základu spoločnosti. Avšak či negatívna daň z príjmov, čo je pôvodne myšlienka neoliberalného nositeľa Nobelovej ceny Milтона Friedmana, či solidárna občianska dávka, ktorú navrhuje durínsky [nemecká spolková krajina Durínsko - *pozn. prekl.*] predseda vlády Althaus (CDU) [Křesťanskodemokratická strana - *pozn. prekl.*], alebo rôzne modely nepodmieneného alebo sčasti nepodmieneného základného príjmu - všade sa dnes diskutuje, ako zaistiť sociálne istoty občanom v časoch, keď zanikajú pracovné miesta a populácia starne. Široká a živá diskusia je len na osoh.

Čím viac sa však politické idey dostávajú do legislatívnej a exekatívnej sféry, tým viac rastie tlak na preskúmanie ich uskutočniteľnosti, financovateľnosti a nakoniec i možnosti ich legislatívneho a administratívneho naplnenia. Okamžite sa začína oháňať číslami, zisťuje sa, či to už niekto prepočítal, a nakoniec prídu prví politici s otázkou, či existujú nejaké legislatívne návrhy. Pretože je to úloha práve parlamentov a vlád spoločenské požiadavky, žiadosti alebo koncepty premeniť na konkrétne zákony a nariadenia.

Rozhodne sa teraz nechcem pridať k populárnej, ale lacnej kritike politikov. Naopak, my občania často očakávame príliš veľa od politikov, ktorí sami majú menšiu moc, ako si myslíme. Iba preto, že sme si zvykli na rolu obetí, vyživame sa v hromčení na politikov, ktorých považujeme za neschopných, skorumpovaných, vypočítavých a lenivých. Pritom len musíme pochopiť, aké sú ich skutočné možnosti, aby sme neprečeňovali ich potenciál meniť svet a nezatláčali do úzadia náš vlastný podiel zodpovednosti za dobro a zlo v spoločnosti.

Politici - výnimky vždy potvrdzujú pravidlo - nie sú v princípe žiadni inovatívni, kreatívni ľudia. Sú jachtármi. Cítia, keď sa vietor otáča, a potom zmenia kurz. Zavetriať nové trendy a ako prvý ich popularizovať, to vie úspešný politik najlepšie. A toto nadanie našim politikom určite nechýba. Problém je iba v tom, že v našej spoločnosti sa nevytvára dostatočný vietor. Dôvodom je iste aj v súčasnosti rozšírený názor, že proti moci globalizácie a pevne zabetónovaným politickým a hospodárskym štruktúram sa dá urobiť len veľmi málo. Ale je to aj dôsledok toho, že spoločenské a ekonomické vedy nie sú dostatočne tvorivé a príliš veľa a často sa uspokojia iba s úslužným vypracovávaním rôznych posudkov v prospech partikulárnych záujmov namiesto toho, aby nezávisle konali a vytvárali väčší tlak na intelektuálne, spoločenské a politické zmeny.

Množstvo ľudí, ktorí sa zasadzujú za ideu základného príjmu, sa pokúšajú práve o to - vytvoriť tlak na zásadné inovácie a rozpútať spoločenský vietor zmeny. Avšak vietor neudáva presnú cestu, iba smer. A už vôbec neukazuje, ako to bude nakoniec vyzeráť. Preto som i ja opatrný ohľadom konkrétnych prognóz a čísel.

Naše predstavy o nepodmienenom základnom príjme a výlučnom zdaňovaní spotreby nevnímam ako bôje, ktoré vyznačujú cestu a cieľ, ale ako istý druh stálice na horizonte na dlhšej regate. Bol by som radšej, ak by sme o ideu základného príjmu najprv rozmýšľali a až potom začali s veľkými prepočtami. Pretože moja maxima znie: Ak chce človek niečo urobiť, musí o tom najprv vedieť uvažovať. Ak to potom človek naozaj chce tak nájde aj spôsob, ako to uskutočniť. Avšak ak to človek nechce, nájde dôvody, prečo sa to uskutočniť nedá.

Je jasné, že nepodmienený základný príjem sa nemôže zaviesť bez prechodných fáz a postupných krokov.

Na začiatku by sa zaviedla menšia čiastka, ktorá by sa postupne blížila k dostatočnému kultúrnemu minimu.

Konkrétny vývoj prítom, samozrejme, závisí aj od hospodárskeho vývoja, ktorý prostredníctvom základného príjmu a zdaňovania spotreby zároveň dostane úplne nové impulzy. O dĺžke jednotlivých časových úsekov a presných postupoch budeme uvažovať v pravý čas, keď samotnú základnú myšlienku domyslíme do konca. Najnižšia mysliteľná výška základného príjmu je určená už dnes ako čiastka oslobodená od dane, definovaná ako skromné existenčné minimum vo výške približne 8 000 eur na osobu ročne. Tento inštitút, stanovený pre každého občana bez výnimky, priniesol už raz do diskusie politik CDU Friedrichi Merz v súvislosti s jeho „daňou na pivnej podložke“ [jednoduchý daňový systém umožňujúci vypracovať daňové priznanie na pivnej podložke - *pozn. prekl.*]. Ak by sme dnešné sociálne transfery zráтали spolu s časťou ušetrených nákladov na sociál nu byrokraciu, mohol by byť už v prvom kroku základný príjem mesačne vo výške 800 eur na občana. A pokiaľ to z dnešného pohľadu môžeme posúdiť, mohol by byť ako vzdialený cieľ vo výške približne 1 500 eur v prepočte na súčasnú kúpnu silu. Okrem toho musí pre základný príjem platiť zákaz konfiškácie, aby zadlžení občania neprišli o svoje existenčné a kultúrne minimum.

Vyplácaná čiastka by nebola spojená so žiadnymi odvodmi. Pretože daň z príjmov by sa zrušila v prospech spotrebnej dane a všetky ostatné sociálne dávky by sa v princípe nahradili základným príjmom. Nepodmienený základný príjem podľa môjho názoru nevyklučuje, aby existovali aj iné sociálne dávky na základe rozdielnych potrieb. Podmienky na získanie takýchto dávok by však nemali byť finančného charakteru. Napríklad nemôžeme od ťažko postihnutého človeka požadovať, aby vystačil s rovnakým existenčným minimom ,ako všetci ostatní. Základný príjem ako taký nevyklučuje ani rôzne sadzby tohto príjmu. Možno pre bábätká, deti a mladistvých by mohli byť tieto sadzby - odstupňované podľa veku - nižšie ako pre dospelých. A pre starých, predovšetkým ľudí vyžadujúcich starostlivosť, by tieto sadzby museli byť pravdepodobne omnoho vyššie. To všetko sú však detaily, na vyjasnenie ktorých je ešte dostatok času potom, keď začne v ľuďoch pôsobiť kultúrny impulz. Jasně je iba jedno: Nepodmienený základný príjem nie je viazaný len na dobu, ktorá je zvyčajne spojená so zárobkovou prácou. Deti ho dostanú rovnako ako dôchodcovia. Základný príjem sprevádza každého občana počas celého života. Nárok začína narodením a končí smrťou - je teda jasné, že ho považujeme za základné právo.